

KĘSTUTIS GUDMANTAS

Žvilgsnis į Patriarcho kodekso (Син 790) publikaciją

Баркалабаўскі летапіс: факсімільнае выданне, Мінск: Беларуская энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 2013, 352 p. ISBN 978-985-11-0732-8;

Баркалабаўскі летапіс, Нацыянальная бібліятэка Беларусі, Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, Мінск: Беларуская энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 2013, 616 p., il. ISBN 978-985-11-0733-5.

Baltarusijoje prieš keletą metų pasirodė svarbi publikacija, pavadinta „Bar-kalabovo metraščiu“ (prie pavadinimo dar grįšime). Tai du išvaizdūs tomai, išspausdinti kreidiniame popieriuje ir įrišti oda. Plonesnis tomas yra Patriarcho kodekso faksimilė (jos tiražas – tik 99 egzemplioriai!), ji – geros kokybės, o jos mastelis artimas 1:1 (publikacijoje nenurodytas; kadangi originalą esame apžiūrėję *de visu*, paminėsime, kad jo lapų dydis yra 19,5–19,9×15 cm, o faksimilėje pateikiamų lapų atvaizdų aukštis – 18,7 cm). Storesnį tomą sudaro kodekso transkripcija su įvadiniu straipsniu ir kitais priedais. Šio tomo tiražas jau yra solidus – 1000 egzempliorių. Dar pažymėsime, kad abu tomai išleisti vykdant ilgametę baltarusių knyginio paveldo publikavimo programą, koordinuojamą Baltarusijos nacionalinės bibliotekos; bene didžiausias yra minėtos bibliotekos direktoriaus pavaduotojo Alesio Sušos indėlis (jau pasirodė Polocko ir Turovo evangelijos, Pranciškaus Skorinos leidiniai ir kt.)¹.

¹ Plačiau apie programą žr. Baltarusijos nacionalinės bibliotekos direktoriaus Ramano Matulskio straipsnyje – Роман Степанович Мотульский, „Деятельность Национальной

Tačiau pradžioje – šiek tiek žinių apie patį kodeksą. Šiuo metu jis² saugomas Valstybiniame istorijos muziejuje Maskvoje (Государственный исторический музей, signatūra Син 790). Rankraštis anksčiau priklausė Sinodo (buv. Patriarcho) bibliotekai – iš čia ir pavadinimas. Kodekso formatas *in quarto*; iš viso jame yra 186 (VII + 179) lapai. Tai konvoliutas, kurį sudaro dvi dalys: I. 1–70v ir I. 71–174 (jei neskaičiuotume priešlapių ir vėliau prirašytų lapų). Popieriaus vandenženkliai rodytų, kad abi dalys surašytos XVII a. viduryje rusėniškuoju greitraščiu, keleto rašovu.

Patriarcho kodekso turinys yra ganėtinai įvairus: greta religinių tekstų glaudžiasi istoriniai (jų yra daugiau) ir geografiniai. Mums turbūt svarbiausia, kad kodekse yra Lietuvos metraščių nuorašų ir kitų su LDK sietinų tekstų:

1) I. 43r–64v yra „КРОИНИКА ѿ ВЕЛИКИХ КН(Ѧ)ЗЕХ | ЛИТОВСКИХ.“; tai Lietuvos *didžiųjų kunigaikščių metraštis* su tęsiniu iki 1517 m., artimas Krašinskių nuorašo antrajai daliai ir drauge su šiuo nuorašu skirtinas Viduriniojo sąvado pirmai redakcijai³. Stanisławas Ptaszyckis ir Aleksejus Šachmatovas šį tekstą pavadino „Patriarcho nuorašu A“⁴. Tai itin vertingas Viduriniojo sąvado

---

библиотеки Беларуси по факсимильному воспроизведению памятников книжной культуры“, in: *Культурная жизнь Юга России*, 2015, prieiga internete: <https://cyberleninka.ru/article/n/deyatelnost-natsionalnoy-biblioteki-belarusi-po-faksimilnomu-vosproizvedeniyu-pamyatnikov-knizhnoy-kultury>

² Aprašytas mokslinėje literatūroje keletą kartų: *Полное собрание русских летописей* (toliau – ПСРЛ), t. 17, С.-Петербург: Типография М. А. Александрова, 1907, p. V–VII; Евдоким Романович Романов, [be pavad.,] in: *Варколабовская Летопись*, под редакцией действительного члена комитета Е. Р. Романова, Вильна: Губернская Типография, 1910, p. 3–7; ПСРЛ 32, p. 9–12; Николай Николаевич Улащик, *Введение в изучение белорусско-литовского летописания*, Москва: Наука, 1985, p. 79–81); kodikologiniu požiūriu išsamiausiai: Ніна Трафімаўна Вайтовіч, *Баркулабаўскі летапіс*, Мінск: Навука і тэхніка, 1977, p. 18–44; рlg. *Памятники куликовского цикла*, гл. ред. Б. А. Рыбаков, ред. В. А. Кучкин, Санкт-Петербург: Русско-Балтийский информационный центр БЛИЦ, 1998, p. 95–96.

³ Apie šio sąvado redakcijas žr. Кястутис Гудмантас, „Летописец Великого княжества Литовского и Жомойтского’ и места памяти руси: модусы рецепции второго свода литовских летописей“, in: *Места памяти Руси конца XV – середины XVIII в.*, Москва: РОССПЭН, 2019, p. 66–67; рlg. Вячаслаў Антонавіч Чамярыцкі, *Беларускія летапісы як помнікі літаратуры. Узнікненне і літаратурная гісторыя першых зводаў*, Мінск: Навука і тэхніка, 1969, p. 157–161.

⁴ ПСРЛ 17 tomo redaktorai buvo Ptaszyckis ir Šachmatovas. Pagrindinį darbą nudirbo Ptaszyckis (tą jis vėliau yra pažymėjęs), tačiau Šachmatovo indėlio taip pat būta. Tą, beje, liudija ir parengiamoji tomo medžiaga, saugoma LMAVB, F 13. Čia konstatuosime, kad aptariamoms publikacijos istorija – specialus tyrimo reikalaujanti tema. Nuorašu A pasinaudota

nuorašas: jis svarbus rekonstruojant sąvado genezę – nuoraše yra išsamiausias Oršos mūšyje (1514) į nelaisvę paimtų maskvėnų sąrašas, nurodomas ir to sąrašo šaltinis – Lietuvos didžiajam etmonui Konstantinui Ostrogiškiui sudarytas registras (kituose nuorašuose informacijos apie šaltinį nebelyka, nes tokia nuoroda pagal tuometinį istoriografinį „kanoną“ laikyta nebūtina).

2) l. 83v apačioje – 103v be specialaus įvardijimo (jei juo nelaikysime skyrelio antraštės „Є ц(а)ри Заволскѡмъ Болаклайте“ – „Apie Užvolgio carą Balaklajū“) ir tik atskirtas horizontaliu brūkšniu nuo ankstesnio teksto) bei neturintis legendinės dalies pradžios Viduriniojo sąvado antrosios redakcijos nuorašas (Ptaszyckio su Šachmatovu pavadintas Patriarcho nuorašu B), apimantis LDK istoriją nuo fantastinės Skirmanto kovos su chanu Balaklajumi iki pasakojimo apie Skirgailos nunuodijimą (šis pasakojimas taip pat neužbaigtas)⁵.

3) l. 135r–136r Viduriniojo sąvado fragmentas, kuris prasideda 1445 m. karo su Maskva aprašymu; toliau fragmente yra lakūna (tekstas nutrūksta l. 135v pradėjus pasakoti apie LDK kariuomenės žygį į Oršos laukus 1514 m.), o paskui eina vadinamoji „LDK kronikėlė“ (tai gana autonomiška, antrojoje redakcijoje atsiradusi sąvado dalis, kurioje XIV–XVI a. įvykiai užfiksuoti itin glaustais analistinio pobūdžio užrašėliais). Ptasyckis ir Šachmatovas Viduriniojo sąvado fragmentą iki „LDK kronikėlės“ pavadino Patriarcho nuorašu A', o „kronikėlę“ laikė atskiru, ketvirtuoju, Lietuvos metraščio fragmentu, kurio niekaip nepavadino⁶, nors kitur – *Kronyczka*, t. y. pagal Viduriniojo sąvado Ališavos nuoraše suteiktą antraštę⁷. Manytume, kad šitoks „kronikėlės“, kaip

---

Krasiškių nuorašo publikacijoje – nurodant teksto variantus (*ПСРЛ* 17, st. 153–185) ir publikuojant baigiamąją nuorašo A dalį (*ПСРЛ* 17, st. 185–190; čia išspausdintas tekstas, esantis Patriarcho kodekso l. 61v–65r; Ptasyckis ir Šachmatovas nuorašui A priskyrė ir l. 64v–65r esančią informaciją, tačiau mums toks žingsnis atrodo abejotinas).

⁵ Nuorašas B panaudotas Archeologijos draugijos nuorašo publikacijoje, užpildant jame esančią lakūną ir nurodant teksto variantus *ПСРЛ* 17, st. 247–277 (minėta lakūna – st. 265–267; čia išspausdintas tekstas iš Patriarcho kodekso l. 96r–97v).

⁶ Turbūt nereikia nė minėti, kad fragmentas A' ir „kronikėlė“ kodekse neturi antraščių; nuorašas A' ir „kronikėlė“ panaudoti Krasiškių ir Rumiancevo nuorašų publikacijose, nurodant teksto variantus (*ПСРЛ* 17, st. 185–186, 290–292); šioms tekstologinėms „smulkmenoms“ esame priversti skirti dėmesio, nes, kaip matysime vėliau, jos liko už recenzuojamos publikacijos parengėjų akiračio ribų.

⁷ *ПСРЛ* 17, st. 469–470; plg. *Kodeks Olszewski Chomińskich. Wielkiego Księstwa Litewskiego i Żmódzkiego kronika*, podług rękopisu z 1550 roku wydał Stanisław Ptasycki, Wilno: Nakładem Aleksandra Chomińskiego / Skład główny w księgarni Józefa Zawadzkiego, 1907, p. VII, 39, 49. Įdomu, kad po „kronikėlės“ teksto l. 136r–136v įterptos Kijevo Rusios

atskiro fragmento, atskyrimas yra abejotinas, nes ji yra integrali Viduriniojo sąvado dalis, o Rumiancevo nuoraše ji eina iškart po Oršos mūšio aprašymo.

Dar toliau (l. 137r–174r) yra Barkulabovo metraštis, rašytas XVI–XVII a. sandūroje LDK rytuose. Tai istoriografijoje gerai žinoma, net keletą kartų publikuota LDK lokalinė (Barkulabovo⁸ miestelio, į pietus nuo Mogiliavo) kronika⁹.

Iš kitų tekstų išskirtume *Uždone* („Сказание Саюна Резанца...“, l. 36v–42v), *nota bene* LDK „riterijai“ adresuotą Pakaspijo aprašymą („Г[оспо]д[а]рь и земли их, которые седят околом моря Олим|скаго; написаніе для ведомости людем рицерским || 8 Великом Княжстве Литовскомъ“, l. 136v–137v) ir iš maskvėnų 1634 m. prie Smolensko atimtų patrankų sąrašą (l. 174r; beje, ganėtinai skirtingą nuo esančio Vladislovo IV Smolensko kampanijos dienoraštyje¹⁰).

---

istorijos žinutės, o po jų l. 136v – dvi „lietuviškos“ (apie Žygimanto Senojo dukters Jadvygos ištekinimą 1535 m. ir minėto valdovo mirtį 1548 m.); iš šių žinučių tik pirmoji primintų esančią Ališavos nuorašo „kronikėlėje“ (ПСПЛ 17, st. 472), tačiau skirtingai nei Ališavos nuorašo atveju žinutės beveik pažodžiui nusirašytos iš Martyno Bielskio *Kronikos* ([Marcin Bielski,] *Kronika. tho iesth/ Historia Swiátá na fześć wiekow/ á cztery Monárchie/ rozdzielona* [...] W Krakowie: v Máttheufzá Siebeneycherá, 1564, l. 423v, 425r). Apie „LDK kronikėlę“ taip pat žr. Василь Варонін, „Wielkiego Księstwa Litewskiego Kroniczka krotko pisana“, in: *Беларускі гістарычны агляд*, t. 11, sąs. 1–2 (20–21), 2004, p. 40–57.

⁸ Šiame straipsnyje visur Barkulabovo pavadinimą rašome su <u>, nes tokia yra vyraujanti rašybos tradicija, pagaliau miestelio įkūrėju buvo Barkulabas Korsakas († 1576), apie tai plačiau žr. *Летанісы і хронікі Вялікага Княства Літоўскага XV–XVII стст.*, укладанне, падрыхтоўка тэкстаў, прадмова і камментарыі В. А. Чамярыцкага, Мінск: „Беларуская навука“, 2015, p. 75; apie žymų Livonijos karo laikų veikėją Korsaką žr. Tadeusz Wasilewski, „Korsak Borkołab Głębocłki“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XIV, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1968–1969, p. 103–104.

⁹ *Барколабовская Летопись*; Александр Николаевич Мальцев, „Баркулабовская летопись“, in: *Археографический ежегодник за 1960 год*, Москва, 1962, p. 291–320; ПСПЛ 32, p. 174–192; Ніна Трафімаўна Вайтовіч, *Баркулабаўскі летаніс*, p. 157–203; taip pat žr. Николай Николаевич Улащик, *Введение в изучение*, p. 79–81. Stebėtina, kad Patriarcho kodekse esantys Lietuvos metraščiai (nuorašai A, B ir A' su „LDK kronikėle“) buvo „užmiršti“ sovietmečiu – jie nepateko į Mikalajaus Ulaščyko parengtą *Pilnojo rusų metraščių rinkinio* 35 tomą, kuriame paskelbta didžiuma Viduriniojo sąvado nuorašų, ir iki šiol tyrėjų retai tenaudojami.

¹⁰ *Diariusz kampanii smoleńskiej Władysława IV 1633–1634*, opracował Mirosław Nagielski, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2006, p. 290–291; regis, maskvėnų patrankų sąrašo būta gana populiarus, nes dar vieną jo nuorašą matome Lietuvos bajorų Počobutų–Odlanickių silvoje, žr. Jan Władysław Poczubut–Odlanicki, *Pamiętnik (1640–1684)*, opracował Andrzej Rachuba, Warszawa: Czytelnik, 1987, p. 91.

Kodekse nemažai informacijos perimta iš Martyno Bielskio *Kronikos*, jos tekstas vietomis nurašytas beveik paraidžiui – antai net pakartota Maskvos didžiojo kunigaikščio Vasilijaus III lenkiška vardo forma „Bazyli“¹¹ („3 Базылемъ“, l. 76r). Iš kalbinių kodekso ypatybių į akis krinta fonetinis Glebo vardo rašymas „Хлѣба“ (l. 50v).

Tačiau grįžkime prie publikuojamos faksimilės. Ji apima pusę priešlapio (l. VIIv) ir puslapius 1r–174r. Joje nėra įrišo (viršelių, nugarėlės), beveik nėra priešlapių, nėra ir paskutinių, vėliau prirašytų, kodekso lapų. Toks leidėjų taupumas kelia nuostabą, nes priešlapiai svarbūs dėl juose esančių proveniencinių įrašų, o paskutiniai lapai faksimilėje taip pat užimtų visai nedaug vietos; ir ne taip jau svarbu, kad tekstai į juos buvo įrašyti Rusijoje (pavyzdžiui, „205 [=1696/1697] metais atsiųsta iš Patriarcho dvaro“ – „прислана с патриарша двора | въ ѿ[205]-м году“ [l. Vr] ar lapų numeruotojo padjacio Piotro Jakovlevo pastaba dėl lapų skaičiaus [l. 178r], žinutė apie Fiodoro Aleksejevičiaus vainikavimą Rusijos caru 1676 m. [l. 178r]), juolab kad šie tekstai dera su rinkinio turiniu – ypač tai taikytina pasaulio kraštų ir valstybių katalogui „pagal Zodiaką“ (originalus pavadinimas „ЗЕРЦАЛО“, l. 176r–178r).

Kaip buvo įsitikinta 2019 m. balandžio mėn. apžiūrėjus rankraštį *de visu*, jau po aptariamą publikacijos kodeksas buvo restauruotas – radosi nauji priešlapiai, sutvirtintas įrišas. Ši aplinkybė tik dar labiau padidina išdėstytų pastabų svorį.

Antrą, storesnį tomą (jo tiražas, kaip jau minėta, gana solidus – 1000 egz.) sudaro:

- Baltarusijos Respublikos informacijos ministro Aleho Praliskouskio ir Baltarusijos nacionalinės bibliotekos direktoriaus Ramano Matulskio „įžanginiai žodžiai“ (p. 4–8);

¹¹ [Marcin Bielski], *Kronika. tho iesth/ Historia Swiata*, l. 410r; žvelgiant provizoriškai, kodekse Bielskio *Kronika* pasinaudota l. 70v–81r ir 136v). Tai siužetai apie Romos įkūrimą, egiptiečių „karalius“, popiežę Joaną, Lenkijos, Lietuvos ir Maskvijos istorijos epizodai, pasakojimai apie Ispanjolą ir kitas egzotiškas salas, žydų tikėjimus ir t. t., plg. [Marcin Bielski,] *op. cit.*, l. 98r–99r, 128v, 150v, 151r, 155v, 171v, 172r, 177v, 178r, 185r, 189v, 192r, 363v, 370r, 377r, 377v, 382v, 386v, 399r, 410r, 410v, 423v, 425r, 426v, 441r, 441v, 444r–445r, 446r–447v, 462r, 462v; čia ir kitur naudojoms Kurniko bibliotekos egzemplioriaus skaitmenine kopija: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/show-content/publication/edition/3650?id=3650>, kurių neaiškesniais atvejais lyginome su Krokuvos dominikonų egzemplioriumi: <http://bc.dominikanie.pl/dlibra/docmetadata?id=99&from=publication>

- išsamus Alesio Sušos įvadinis straipsnis „Barkalabovo metraštis – unikalus baltarusių metraštinės paminklas“ („Баркалабаўскі летапіс – унікальны помнік беларускага летапісання“, p. 9–103);
- rankraščio transkripcija, pavadinta „atnaujintu metraščių sąvado pergašu“ („адноўлены тэкст летапіснага зводу“, p. 105–545); ją atliko net septyni asmenys: I. U. Budzko, N. V. Paliaščuk, G. U. Fedarenka, E. V. Jarmolenka, A. A. Kryvarot, V. K. Maroz (taip pat nurodytas Mikalajus Ulaščukas [1906–1986], kurio dalis paimta iš *Pilnojo rusų metraščių rinkinio* 32 tomo);
- 1908 m. Barkulabovo metraščio¹² publikacijos, parengtos Mitrofano Dovnar-Zapolskio¹³, faksimilė (p. 546–598);
- 1910 m. Jevdokimo Romanovo straipsnio apie Barkulabovo metraštinę¹⁴ faksimilė (p. 601–606).

Dėl šių dviejų faksimilių reikalingumo abejotume. Vietoj jų labiau būtų pravertusios rodyklės, kurių pasiges ne vienas skaitytojas.

Tome gausu iliustracijų, tarp jų – nemažai Patriarcho kodekso puslapių nuotraukų. Sušos straipsnyje (p. 62) republikuojami vandenženklų atvaizdai iš Ninos Vaitovič monografijos¹⁵, tačiau veltui ieškotume bendro kodekso vaizdo ar viršelių, nugarėlės nuotraukų (kaip minėta, jų nėra ir plonesniajame tome). Dailininkės K. A. Slyžikavos sukurti viršeliai šiek tiek primena autentišką įrišimą, tačiau, be abejo, jo neatstoja (verta pažymėti, kad jis panašus į XVIII a. pab. įrištų Sinodo bibliotekos kodeksų – šviesiai ruda oda aptrauktas kartonas)¹⁶.

Dailininkės darbas apskritai būtų pagirtinas. Publikuojama originalo transkripcija yra dvispalvė: pagrindinis tekstas – juodos spalvos, o inicia-

¹² Istoriografijoje priimtas Patriarcho kodekso pabaigoje esančios lokalinės (Barkulabovo miestelio) kronikos pavadinimas.

¹³ Митрофан Викторович Довнар-Запольский, *Баркулабовская летопись*, Киев: Типография Императорского Университета св. Владимира Акц. Общ. Н. Т. Корчак-Новицкого, 1908.

¹⁴ Евдоким Романович Романов, *op. cit.*

¹⁵ Ніна Графімаўна Вайтовіч, *Баркулабаўскі летапіс*, p. 21.

¹⁶ Жг. Марфа Вячеславовна Щепкина, Татьяна Николаевна Протасьева, *Сокровища древней письменности и старой печати. Обзор рукописей русских, славянских, греческих а также книг старой печати Государственного Исторического музея*, Москва, 1995², p. 19.

lai ir antraštėlės – raudonos (taip nurodoma teksto perteikimo principuose (p. 102); čia iš karto pažymėsime, kad originale tik antroji konvoliuto dalis yra dvispalvė (pirmoji – monochrominė)). Dėl šitokio leidėjų pasirinkimo jokių priekaištų negalėtų būti (nors dauguma jų kolegų turbūt rinktųsi ne tokį puošnų monochrominį variantą). Blogai yra tai, kad prisiimtų principų nesilaikoma – raudonos spalvos intarpai transkripcijoje yra gausesni negu originale, t. y. nuspalvinti ne *tik inicialai ir antraštėlės*, kaip teigiama teksto perteikimo principuose.

Vadinasi, skaitytojui neišvengiamai transkripciją tenka lyginti su faksimile, kurios tiražas, kaip jau minėta, yra vos 99 egzemplioriai¹⁷. Lyginimą apsunkins ir tai, kad transkripcijoje nenurodyta originalo foliacija (vėlgi priešingai, nei teigiama principuose, p. 103).

Alesis Suša savo straipsnyje plačiai remiasi pirmiau minėta baltarusių lingvistės Ninos Vaitovič (1913–1976) dar 1977 m. pasirodžiusia monografija. Tai išties kruopštus darbas, kuriame aptariami Patriarcho kodekso vandenženkliai, rašto grafikos ypatumai ir, savaimė aišku, šios rankraštinės knygos kilmė. Tačiau po Vaitovič kodeksą tyrusio žymaus rusų medievisto Vladimiro Kučkino išvados Sušai liko nežinomos. Rusų tyrėjas ne tik gerokai kitaip bando nušviesti kodekso genezę, bet (kas itin svarbu) kitaip datuoja vandenženklus. Vaitovič manymu (jos išvadas kartoja Suša), pirmoji konvoliuto dalis radosi vėliau nei antroji, t. y. XVII a. 8-ajame dešimtmetyje; tačiau Kučkinas abiejų dalių vandenženklus datuoja 6-uoju dešimtmečiu ir jo datavimas mums atrodo patikimesnis¹⁸; maskviečio istoriko išvadų pagrįstumu įsitikinome apžiūrėję kodeksą *de visu*¹⁹.

¹⁷ Iš Lietuvos akademinių bibliotekų ją turi tik Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (elektroninius katalogus patikrinome 2019-03-05).

¹⁸ *Памятники куликовского цикла*, p. 95–96; Kučkinas pasinaudojo ir nepublikuota Sokrato Klepikovo medžiaga: РГБ, ОР, ф. 719, карт. 1, ед. хр. 4, Nr. 762 (l. 294–296): paštavežio ragas herbiniame skyde, 1656 m.; plg. Ulaščyko aprašą: „Предисловие“, in: *ПСРЛ* 32, p. 10.

¹⁹ Paaiškėjo, kad Vaitovič monografijoje pateikti vandenženklių piešiniai nėra tikslūs, bet veikiausiai knygos dailininko „pagražinti“ (XX a. 7–8 dešimtmetyje Sovietų Sąjungoje tai, matyt, buvo įprastinė praktika – mokslo bendruomenei puikiai žinomas analogiškas Edmundo Laucevičiaus atlaso atvejis). Minėtina, kad priešlapių ir paskutinių lapų popierius (l. I–VII, 175–179) yra ATR kilmės – su „Radvilų Ereliu“; panašus, bet ne identiškas Laucevičiaus datuojamas XVII a. 5-uoju dešimtmečiu (Edmundas Laucevičius, *Popierius Lietuvoje XV–XVIII a.*, Vilnius: Mintis, 1967, Nr. 170). Deja, priešlapių popieriaus vandenženkliai baltarusių tyrėja Laucevičiaus atlase „nerado“ ir nusprendė, kad šis popierius, skirtingai nuo likusio naudoto kodekse, „matyt, [...] nebuvo naudojamas Lietuvos ir Baltarusijos teritorijoje“ (Нина

Suša gana detaliai išvardija kodeksą sudarančius tekstus – jų iš viso išskiria 21 (p. 30–32; palyginimui, Ptaszyckis ir Šachmatovas išskyrė apytikriai 15 atkarpų²⁰). Tačiau Suša neskyrė pakankamo dėmesio jų publikacijoms (antai jis net nemini *Uždonės* publikacijų), nors Barkulabovo metraščio *siauresniąja reikšme* publikacijas išvardija kruopščiai.

Akivaizdu, kad Sušai labiausiai rūpėjo pastarasis metraštis, o kitkam turbūt neliko laiko (dvitomio rengėjų skubos ženklai akivaizdūs – apie juos šiek tiek vėliau).

Įvardiniame straipsnyje baltarusių mokslininkas suformuluoja savo naują koncepciją, anot kurios, Patriarcho kodeksas yra ne kas kita kaip „Barkalabovo metraštis“, arba „sąvadas“ (p. 32–37, 94–95).

Vis dėlto ši išvada neįtikina ir atrodo pritempta prie publikacijos sumanymo, nes su „metraščio“ ar „metraščių sąvado“ įvardijimais nedera pernešyti marga kodekso sudėtis. Į šią aplinkybę atkreipė dėmesį žymus Lietuvos metraščių tyrinėtojas Viačaslavas Čamiaryckis, savo ruožtu kodeksą, mūsų manymu, pagrįsčiau siūlęs vadinti „Barkulabovo chronografu“²¹. Čamiaryckio mintį kažkiek paremtų ir platus Bielskio *Kronikos* panaudojimas – tai būdinga vadinamajam „vakarinių rusų“ (rusėnų) chronografui²² (pats tyrėjas Bielskio panaudojimo fakto nenurodo).

Argumentas prieš Sušos siūlomą pavadinimą būtų ir egzistuojanti tradicija, nes, kaip minėta, Barkulabovo metraščių įprasta vadinti kodekso gale esančią lokalinę kroniką. Šiaip jau tyrėjų bendruomenėje esama sutarimo, kad naujus pavadinimus dera įvedinėti itin atsargiai, mat kyla pavojus paprasčiausiai nesusikalbėti. Beje, Suša ignoruoja Ptaszyckio ir Šachmatovo įdiegtus Viduriniojo sąvado nuorašų pavadinimus *Patriarcho A, B, A'* (jų net nepamini), nors jie yra vartojami istoriografijoje.

Трафімаўна Вайтовіч, *Баркулабаўскі летапіс*, p. 23); šią išvadą nekritiškai kartoja Suša ir pateikia kaip papildomą argumentą, kad į publikaciją nebūtų įtraukti šiame popieriuje sugašyti tekstai. – Алясь Суша, „Баркалабаўскі летапіс – унікальны помнік беларускага летапісання“, p. 96–97.

²⁰ ПСРЛ 17, p. V–VII.

²¹ *Летапісы і хронікі*, p. 66. Galime dar paminėti, kad kodeksas XVII–XVIII a. įrašuose vadinamas ir „Katekizmu“ („Кн(и)га катихизиз [...]“, l. Vr), ir „Trumpu metraščiu“ („Лѣтописецъ краткъ“, l. 178r bei nugarėlėje). Tai „techniniai“, sąlyginiai įvardijimai, toli gražu neatspindintys viso rankraštinės knygos turinio.

²² Apie jį žr. ПСРЛ, t. 22, d. 2, Петроград, 1914; Олег Викторович Творогов, „Хронограф Русский“, in: *Словарь книжников и книжности Древней Руси XIV–XVI в.*, d. 2: Л–Я, Ленинград: Наука, 1989, p. 501–502.

Tačiau sumanymas publikuoti visą kodeksą, be abejo, sveikintinas, nes tyrėjams atsiranda galimybė dirbti su (beveik) visa jį sudarančių tekstų kolekcija²³. Deja, publikuotojai, vadovaudamiesi įvairiais (ekonominiais, praktiniais, metodiniais) sumetimais, paprastai skelbia tik vieną kurį tekstą.

SUKŪRIMO / SURAŠYMO TERPĖ

Patikimai nustatyta, kad Barkulabovo miestelio metraštis buvo sukurtas miestelio savininko kunigaikščio Bagdono Solomereckio aplinkoje. Metraščio autoriumi galėjo būti Barkulabovo stačiatikių kunigas Fiodoras Filipovičius; tai buvo artimas kunigaikščio patikėtinis, kuriam buvo žinomi metraštyje nušviesti su Solomereckiais susiję įvykiai bei jame minimi vietiniai ir valstybės maso bažnytinio gyvenimo faktai (kaip antai, XVI a. pabaigoje Lietuvos Brastoje vykę stačiatikių sinodai, kurių bent viename Filipovičius dalyvavo ir pats²⁴). Kad ir neatmesdamas istoriografijoje populiarios Filipovičiaus kandidatūros, Suša spėja, kad metraščio autoriumi taip pat galėjo būti Solomereckio sūnaus, Bagdono jaunesniojo, mokytojas Meletijus Smotrickis²⁵. O štai viso kodekso protografas / protografai, matyt, radosi kažkuriame stačiatikių vienuolyne LDK pietryčiuose – Kuteino prie Oršos arba Barkulabovo. Kaip pažymi Čamiaryckis, kodekso pradžioje esantys Jono Auksaburnio komentarai maldai „Tėve mūsų“ 1636 m. buvo išspausdinti Kuteino vienuolyno spaustuveje, tačiau, anot mokslininko, dar reikėtų iširti, ar tikrai buvo pasitelktas šis leidimas²⁶.

²³ Apie tokios tyrimų prieigos svarbą, pvz., žr.: Jacek Wiesiowski, *Kolekcje historyczne w Polsce średniowiecznej XIV–XV wieku*, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich / Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1967, p. 6 ir kt.; Adrian Jusupović, *Kronika halicko-wolyńska (Kronika Romanowiczów) w latopisarskiej kolekcji historycznej*, Kraków–Warszawa: IH PAN / Avalon, 2019, p. 11 ir kt.

²⁴ Ніна Трафімаўна Вайтовіч, *Баркулабаўскі летапіс*, p. 9–12.

²⁵ Алесь Суша, „Баркалабаўскі летапіс – унікальны помнік беларускага летапісання“, p. 85–86, 92; tyrėjas kaip argumentą nurodo kodekso kalboje pasitaikančias ukrainietiškas.

²⁶ *Летапісы і хронікі*, p. 66. Nedidelis ekskursas į šalį: jei Kuteino vienuoliai disponavo Lietuvos metraščių nuorašais, tuomet galbūt su jais į Maskviją atkeliavo RGADA surastas Lietuvos didžiųjų kunigaikščių metraščio fragmentas? (žr. Kęstutis Gudmantas, „Keletas pastabų apie Maskvoje rastą Lietuvos metraščio fragmentą“, in: *Chronicon Palatii Magnorum Ducum Lithuaniae*, 2018, t. 4, p. 438–443.) Beje, LDK stačiatikių ir unitų vienuolynų bibliotekose būta ir daugiau Lietuvos metraščių (žr. Supraslio ir Nikiforovo nuorašus).

O Kučkinas, remdamasi proveniencija, kurioje kalbama apie katekizmo skolinimą Rylsko igumenui Juozapui (I. Vr), kodekso atsiradimą susiejo su buv. Černigovo vyskupija, Briansko kraštu. Mums baltarusių tyrėjų spėjimas atrodo pagrįstesnis. Deja, jie neatkreipė dėmesio ne tik į Kučkino pastabas, bet ir į Tomaszo Kempas išvadą apie Solomereckio poveikį metraščio turiniui – metraštyje atspindėtos kunigaikščio pažiūros²⁷. Kempa Solomereckį vadina rusėniškosios kultūros propaguotoju, tačiau drauge „gerokai polonizuotu“ asmeniu (visi jo žinomi laišakai rašyti lenkų kalba); tiesa, kiti mokslininkai tokiais atvejais šiek tiek preciziškiau kalba apie Abiejų Tautų Respublikos kultūrą (o kai kurie ir apie politinę lituanizaciją).

Galime pritarti Sušai, kad Barkulabovo metraščio meteorologinės žinios yra unikalios, tačiau jau esame rašę apie analogiškus Žemaičių bajorų įrašus Martyno Bielskio *Kronikos* egzemplioruje, saugomame Vilniaus universiteto bibliotekoje²⁸; beje, dalies paminėtų įrašų autorius Stanislovas Venclovaitis Gruzdis (1529–1601) buvo Solomereckio kaimynas (Solomereckiai Kelmės dvarą valdė 1550–1591 m.²⁹), o Barkulabovo metraštyje esantys badmečio aprašymai primena analogiškas Ukmergės žemės teisėjo Pauliaus Daumanto-Siesickio dienoraščio eilutes³⁰. Tai veikiausiai nerodo jokių ypatingų sąsajų, bet tiesiog liudija apie bendrą LDK / ATR kultūrą; vis dėlto nesinorėtų manyti, kad baltarusių kolegės šį aspektą specialiai ignoruoja.

²⁷ Tomasz Kempa, „Bohdan Iwanowicz Solomerecki“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XL, Warszawa–Kraków, 2000–2001, p. 326.

²⁸ Kęstutis Gudmantas, „Žemaičių bajoro įrašai Martyno Bielskio ‘Viso pasaulio kronikoje’“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kalbos, kultūros ir raštijos tradicijos*, (*Bibliotheca Archivi Lithuanici* 7), Vilnius: LKI, 2009, p. 39.

²⁹ Jolanta Skurdauskienė, „Prisitaikyti prie ekonominių sąlygų: Solomereckių Kelmės valdos atvejis (1550–1591 m.)“, in: *Kultūra – ekonomika – visuomenė: sąveika ir pokyčiai viduramžiais ir ankstyvaisiais naujaisiais laikais Baltijos rytinėje pakrantėje*, sudarytojas Marius Ščiavinskas, Klaipėda, 2015, p. 162–189 (Bagdono tėvas Ivanas Solomereckis 1554 m. dokumente pavadintas „kelmiečiu“. *Ibid.*, p. 166).

³⁰ Kęstutis Gudmantas, „Ukmergės žemės teisėjas Paulius Daumantas-Siesickis ir jo dienoraštis“, in: *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX a.*, sudarytojas Arvydas Pacevičius, Vilnius: VUL, 2013, p. 265–266.

Čamiaryckis gana abstrakčiai kalba apie turtingą kodekse panaudotų šaltinių repertuarą (išskyrus tai, kad pamini Jono Auksaburnio veikalą) ir spėlioja, kad buvo pasitelkta tuometinio Barkulabovo savininko namų biblioteka bei galbūt kažkokia biblioteka greta buvusiam Mogiliavo mieste, iš kurio buvo kilęs Filipovičius³¹. Suša taip pat mini „Jono Auksaburnio veikus“ ir Šventųjų Apaštalų kanonų, nomokanono knygas (*кормчие книги*), Bibliją³². Savaimė aišku, kad tokio pobūdžio publikacijoje visus šaltinius nurodyti būtų keblu, nes tam reikia nuodugnių tyrimų.

Tačiau nei Čamiaryckis, nei Suša nepamini Bielskio *Kronikos* panaudojimo, kuris tiesiog krinta į akis. Iš *Kronikos*, kaip jau buvo minėta, pavyzdžiui, nurašyta istorija apie popiežų Joaną (ir sykiu – nedidelę skyriaus apie popiežių Joną IX ištrauką³³; l. 71v–72r). Žemiau (l. 72r) įterptos dvi „lietuviškos“ žinutės:

1542 metais Kaune moteriškė pagimdė keturis sūnus. O tai – didis stebuklas, nes niekad negimdė vieno, bet tik arba keturis, [arba] tris, arba du su vienu vyru.

1643 metais tada vienuolyno žemėje (pusėje?) lijo kruvinas lietus.

(Року 1542 в Ковне вродила невеста чотырох сыновъ. А то большы дивъ, ижъ николи ѿдного не врожала, толко албо четверо, трое, або двое с однимъ мѡжомъ.

Лета 1643 того часу кровавыи дождъ шов в краине манастиренскои.)

Į šiuos įrašus, regis, neatkreipė dėmesio nei Suša (teigęs, kad geografinis „metraštininko“ akiratis Lietuvos vakaruose siekęs netoliau Trakų, o kodeksą sudarantys tekstai apima laikotarpį iki 1634 m.³⁴), nei Čamiaryckis, tvirtinęs, kad paskutinis kodekso įrašas datuotas 1633 m.³⁵ (*NB* klaidingai, nes Vladislovo IV žygis Patriarcho kodekse datuotas 1635 m. [l. 174r]). Tačiau

³¹ *Летапісы і хронікі*, p. 67.

³² Алесь Суша, „Баркалабаўскі летапіс – унікальны помнік беларускага летапісання“, p. 30, 31, 35.

³³ [Marcin Bielski], *Kronika. tho iesth/ Historia Swiátá*, l. 171v, 172r.

³⁴ Алесь Суша, „Баркалабаўскі летапіс – унікальны помнік беларускага летапісання“, p. 33, 44.

³⁵ *Летапісы і хронікі*, p. 66–67.

antroji, 1643 m., žinutė – vėliausia chronologijos požiūriu visame kodekse³⁶ ir, matyt, rašyta vienuolyne arba greta jo. Galima skeptiškai žiūrėti į panašias informacijas, vis dėlto jos nebūtinai būna pramanytos – vadinamasis „krūvinas lietus“ buvo (ir yra) ne toks jau retas gamtos reiškinys.

Deja, pirmoji žinutė iš tikrųjų nieko bendro su Kaunu neturi, nes tai yra metraštininko-kompiliuotojo (ar netgi kopijuotojo) interpretacijos klaida; identiškas „stebuklas“ Bielskio *Kronikoje* minimas Kelne („w Kolnie“), tik joje datuojamas 1541, o ne 1542 m.³⁷ (t. y. kompiliuotojas dar kartą suklydo – priskirdamas toliau esančios žinutės datą, tačiau datavimo klaidų Patriarcho kodekse išties yra gausu). Šis apsirikimas įdomus tuo, kad iškalbingai byloja apie metraštininko / kopijuotojo geografinį „horizontą“: klaidą padariusiam asmeniui neabejotinai buvo žinomas Kaunas ir nežinomas Kelnas.

Vis dėlto faktas, kad kodekse plačiai pasinaudota Bielskio *Kronika*, svarbus ne tik interpretuojant paskirus kodekso epizodus (antai norint suprasti, kad l. 78v rašoma ne apie Ispaniją, o apie Ispanjolą, arba kad skyriuje „Apie žydus“ [„Ѓ жидехъ“, l. 81r–83v] pasinaudota ne vien tikrai Biblija³⁸).

Ko gero svarbiau yra tai, kad Bielskio *Kronika* pasitarnavo ir kaip istorinių žinių bei įdomybių aruodas, ir kaip savotiškas struktūrinis modelis; tai liudytų iš jos perimtos medžiagos analizė. Pavyzdžiui, minėtame skyriuje „Apie žydus“ nusirašytas vos vienas sakinys, o kitkas atpasakota „savais žodžiais“, įterpiant paskiras frazes ar žodžius iš Bielskio; taip pat buvo pasitelkta Biblija. Arba, tarkim, kodekse po pasakojimo apie Aristotelį (l. 71r) yra skyrelis „Apie egiptiečių karalius“ („Ѓ кролех египетских“, l. 71r) – matyt, todėl, kad panašiai yra Bielskio *Kronikoje*.

Tad galbūt iš tiesų mėginta sukompiliuoti kažką panašaus į chronografą (žr. Čamiaryckio įžvalgą)? Tačiau čia savo svarstymus apie Bielskio *Kronikos* panaudojimą turime baigti, nes išsamiam šios temos nušvietimui reikėtų specialaus straipsnio.

³⁶ Jei ignoruotume dar vėlesnes Maskvijoje darytas inskripcijas.

³⁷ „Tego roku w Kolnie vrodziła niewiafta czterzech synow [...] á to więtfzy dziw iż nigdy iednego/ iedno álbo dwoie álbo troie albo czworo zówzdy vrodziła s tymże mężem“, žr. [Marcin Bielski], *Kronika. tho iesth/ Historia Swiátá*, l. 192r.

³⁸ Žr. [Marcin Bielski,] *Kronika. tho iesth/ Historia Swiátá*, l. 441r, 462r, 462v; plg. Алесь Суша, „Баркалабаўскі летапіс – унікальны помнік беларускага летапісання“, р. 31.

Dėl Viduriniojo Lietuvos metraščių sąvado nuorašų taip pat kyla įvairių minčių. Kodėl A' dubliuoja A? Tiesa, pastarajame dar nėra „LDK kronikėlės“, o A' nutrūksta eilutės viduryje, pradėjus pasakoti apie Oršos kautynes, kurios jau buvo aprašytos nuoraše A. (Susigriebta ir nebetęsta?) Kodėl nuorašas B prasideda pasakojimu apie „carą Balaklajų“ (pateikiant pasakojimo antraštę) ir šiame nuoraše taip pat praleistas siužetas apie Polocko kunigaikščius?

Vaitovič kodekso lakūnas sieja su antigrafo / antigrafų defektais³⁹. Vis dėlto jas, regis, galima aiškinti ir medžiagos atranka, savotišku istorinio kanono formavimu. „Baltarusių“ stačiatikiams galėjo užkliūti tai, kad Lietuvos metraštininkai perdirba Polocko tradiciją, vietinę Riurikaičių dinastiją paversdami romėnų Palemonidų šaka, o paaštrėjusios konfesijų priešstatos sąlygomis vietinės stačiatikių šventosios Efrosinijos Polockietės virsmas katalikų šventąja Paraskovija Prakседа (pasinaudojant ir šv. Prakседos Romietės kultu) galėjo būti įvertintas kaip nepriimtinas akibroktas⁴⁰. Juolab kad ši nauja šventoji imta gerbti graikų apeigų katalikų. (Palyginimui, „ukrainietiška“ Viduriniojo sąvado Tichonravovo nuoraše [1636] perrašinėtojas stačiatikių dvasininkas taip pat praleido Paraskovijos Prakседos „titulą“ святая.) Šitoks laisvas elgesys su tekstu – atskirų fragmentų panaudojimas – gan būdingas rankraštinių ATR bajorų knygų (*miscellanea, silva rerum*) sudarytojams. Paralelė brėžtina ir turinio požiūriu (laiškų, rokošininkų universalų, pagaliau patrankų sąrašo įtraukimas...).

Šiaip ar taip Sušos svarstymai apie „metraščio“ (kodekso) „architektoniką“ būtų svaresni, jei būtų lyginama ne vien su metraščių sąvadais, bet ir su kitais LDK ir ATR raštijos paminklais.

* * *

Pabaigoje atkreipsime dėmesį į transkripcijoje pasitaikančius riktus. Pagrindiniai mūsų priekaištai jai – nevienodumas ir patikros stygius. Jau minėjome dėl puošnios išvaizdos paaukotą tikslumą ir tai, kad nepateikiama originalo foliacija.

³⁹ Ніна Трафімаўна Вайтовіч, *Баркулабаўскі летапіс*, p. 25.

⁴⁰ Dera atminti, kad Korsakas buvo iš Polocko bajorų, o Bagdonas Solomereckis buvo jo žentas, tad Polocko tradicija turėjo būti žinoma Solomereckio ir jo įpėdinių Stetkevičių (Elenos Solomereckytės ir jos vyro), Kuteino vienuolyno ktitorių, aplinkoje. Plačiau šia tema žr. Кястутис Гудмантас, „Летописец Великого княжества Литовского и Жомойтского“, p. 76, 79–80, 87.

Transkripcijoje originalo rašyba ir skyryba sumoderninta; be abejo, tai – publikuotojų teisė. Tačiau ir čia pristigo nuoseklumo – kai kur perrašant kirilines datas arabiškais skaitmenimis ties klaidinga data dedamas šauktukas laužtiniuose skliausteliuose (pavyzdžiui, ties 707 m. po Kristaus, kai esą Boleslovas užėmė Kijevą; p. 277), tačiau dažniausiai tokios klaidos niekaip nepažymėtos. Taip pat kai kur suklysta perrašant kirilines datas, nes, pavyzdžiui, vietoj 1267 (p. 273) turėtų būti 1269 (originale l. 75r – ҃҃҃҃҃); vietoj 1385 (p. 449) – 1386 (originale l. 136r – ҃҃҃҃҃), o vietoj 1520 (p. 451) – 1506 (originale *ibid.* – ҃҃҃҃҃).

Esama ir akivaizdžių skaitymo / perkėlimo klaidų: „на Друе. | Лето“ (p. 240), turėtų būti: „на дру(го)е лето“; „писание для ведомости людем рицерским. | У Великом Княжстве Литовскомъ“ (p. 454–455), turėtų būti: „написание для ведомости людем рицерским у Великом Княжстве Литовскомъ“; Kaspijos jūros pavadinimas transkribuojamas „Дилимскаго“, nors pirmoji raidė originale yra <Θ>, vadinasi, sumodernintai turėtų būti „Филимскаго“. Tad plika akimi matyti, kad perrašui pristigo patikros. Skubėjimas, leidėjų ir visokio plauko „vadybininkų“ primesti nerealūs terminai, nesuderinami su kokybišku senųjų tekstų parengimu, yra pati tikriausia šių dienų rykštė, padariusi žalą ir aptariamam dvitomiui.

Vis dėlto, nepaisant čia įvardytų trūkumų ir nevienodumų, „Barkalabovo metraščio“ publikacija vertintina teigiamai. Dar daugiau – tai viena svarbiausių Lietuvos metraščių publikacijų po *Pilnojo rusų metraščių rinkinio* 35 tomo pasirodymo. Išskirtinis jos privalumas – kad paskelbta (beveik) visa Patriarcho kodeksą sudarančių tekstų kolekcija. Tad nekyla nė mažiausios abejonės, kad abu šie dailūs oda aptraukti tomai turėtų atsidurti kiekvieno Lietuvos metraščių tyrėjo bibliotekoje (patartina įsigyti abu tomus, nors faksimilė šiuo metu gaunama sunkiai⁴¹).

⁴¹ Jau parašius šią recenziją, Valstybinio istorijos muziejaus svetainėje mums pagaliau (po keleto ankstesnių nesėkmingų bandymų) pavyko aptikti skaitmeninius Patriarcho kodekso atvaizdus: https://catalog.shm.ru/api/spf/UKwOHbc3ANLgondgGZ5HoghFsW-HWqTA-EpdjIV5VQgm8xSLDtibili5uN2vPZj_La.data